

A Berényi-korszak utolsó prózai bemutatójának színházkulturális kontextusa Szolnokon

KÉKESI KUN ÁRPÁD

Berényi Gábor 1959-től irányította a szolnoki Szigligeti Színházat, igazgatásának legmeszszőbb visszhangzó sikere mégis a távozása előtt néhány héttel, 1971. január 15-én színre került *Macskajáték* lett. A darab rendkívüli karrierjét elindító ősbemutató színházkulturális kontextusát a Berényi vezetése alatt álló színház évtizedes működési rendje és műsorpolitikája, Berényi szolnoki direktorságának hirtelen vége, a műhelyszerű színházi gondolkodásnak a fővároson kívüli térnyerése és a vidéki színházak egy-egy drámaíróval kialakított különleges kapcsolata jelöli ki. Tanulmányom ezt a négy tényezőt vizsgálja, igyekezvén előhívni az előadást abból a homályból, amelybe a *Macskajáték* alig két hónappal későbbi, Pesti Színházi bemutatója taszította.

A Berényi-korszak végnapjai

Örkény István új darabjának első színrevitele váratlanul lett a hatvanas évek egészén átnyúló Berényi-éra utolsó, egyben legnagyobb hatástörténettel bíró prózai bemutatója. Az évadot, amelynek közepén a darab nézők elé került (amint az előző tíz szezont is), Berényi Gábor kezdte igazgatóként, de Vass Károly fejezte be, mert a színház élén tizenkét éve álló vezető egy belső puccs következtében távozásra kényszerült. A *Macskajáték* bemutatója után két héttel kezdődött folyamat egy szűk hónap alatt lezajlott, s utat nyitott afelé, hogy a hetvenes évek derekára a szolnoki színház elfoglalhassa helyét a szakma élvonalában. Paradox módon ezt Berényi Gábor mint direktor korántsem gátolta, sőt döntéseivel, rendezéseivel jelentős mértékben járult hozzá, 1971 elejére mégis ő vált

annak az elégedetlenségnek a célpontjává, amelynek tényleges okai nem annyira a Szigligeti Színház irányításának, mint inkább a vidéki színházcsinálás feltételrendszerének anomáliában keresendők. A társulaton belüli békétlenség felszínre törését elsőként a *Szolnok Megyei Néplap* azon cikke rögzítette, amely 1971. január 31-én tudósított a színház tisztújító szakszervezeti taggyűléséről, ahol „a társulat vezető művészei, fiatal tagjai kifejtették aggodalmukat az intézmény és a közönség kapcsolatának fokozatos romlása miatt”.¹ A cikkben idézett Szombathy Gyula, Mucsi Sándor, Czibulás Péter és a Jászai-díjas Halász László a felpanaszolt dolgok forrásaként a színház „irányításában meglévő vizsázásokot” nevezték meg, azonban az igazgató elleni vádjaik egy része mondvacsinált volt, más része rendszerszintű problémákat terhelt egy emberre. Elvégre, annak a megállapításnak, hogy „a három évvel ezelőtti sikeres bemutatókat az ezt követő időkben általában lagymatag színházi estek váltották fel”,² országos figyelemben részesített bemutatók egész sora mond ellent. A *Macskajátékot* színpadra segítő Székely Gábor hét kiváló rendezéssel (köztük a budapesti előadás fölébe magasodó *Tótékkal*) volt jelen az előző három évadban, Berényi pedig olyan rendezésekkel, mint Jókai Anna *Fejünk felől a tetőt* című színművének mintegy kéttucatnyi folyóiratcikket generáló ősbemutatója, Brecht–Marlowe *II. Edwardjának* magyarországi premierje, illetve a komoly visszhangot kiváltó

¹ TISZAI Lajos, „Miért? Miért? Miért? Szakszervezeti taggyűlésen a Szigligeti Színházban”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. jan. 31., 5.

² Uo.

Kurácsi mama. Még ha a komolyabb darabokat a közönség kedvét kereső zenés bulvárok egész sora váltotta is, a műsortervet aligha illethette a „lagymatagság” vádja.

Az idézett megállapítás kiegészítéseképpen a felszólaló megemlítette, hogy karácsonykor „csak nyolcvankilenc néző volt kíváncsi az előadásra”, amely példából a színház gyenge látogatottságára következtethetnénk, ha nem tudnánk, amit a *Néplap* szerkesztői megjegyzésként közöl: hogy a szolnoki „az ország egyik legjobban bebérlétezett színháza” volt.³ A példa tehát csupán azt mutatja, hogy nem jött be a színház profitszerző akciója: a *Szökés a Sing-Singből* című zenés krimi (Hámori Tibor, Szenes Iván és Nádás Gábor bohóságának) december 25-re és 26-ra kitűzött három bérletszünetes előadása financiálisan nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. (A bérleten kívüli esték anyagi hasznából egyébként olykor a színészek is részesedtek: az évad minisztériumi nivódíjban részesített szovjet darabjának bevételi túlteljesítéséből például az alkotók komoly jutalmat kaptak.⁴) Ugyanakkor valós problémát jelentett – és tényleg annak érzékeléséhez vezethetett, hogy „egyre lazul az érzelmi és értelmi kontaktus a nézőtér és a színpad között”⁵ –, hogy a jelentős számú bérlettulajdonos közül sok távol maradt az előadásoktól, azaz csupán statisztikailag növelte a nézőszámot. E probléma főként abból adódott, hogy a gyárak, üzemek, termelőszövetkezetek gyakran ingyen biztosították vagy féláron értékesítették tovább dolgozóiknak a színháztól megvett bérleteket, a közönségnek az a rétege pedig, amelynek nem volt (és nem is alakult ki) belső igénye a színházba járásra, de a szocialista kultúrpolitika hatására rákényszerült, papíron nem,

³ Uo.

⁴ Vö. N.N., „Napi postánkból: Még egyszer a színházról: Az igazgató véleménye”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 14., 4.

⁵ TISZAI, „Miért? Miért? Miért?...”, 5.

ténylegesen mégis elpártolt a színháztól. Főleg, amint a televízió elterjedésével olyan alternatív szórakozási formát talált magának, amely színházi előadások (köztük számos szolnoki produkció) közvetítésével a színházi élményt is házhoz vitte. A „fantomnézők” jól jöttek a színházaknak, amikor az elvárt magas nézőszám teljesítése volt a cél, ám esztétiként lehangoló élményt jelentettek a színészeknek, ezáltal csorbították a színházi kommunikációt.⁶ Ez azonban a bérletrendszer olyan abnormális tényezője volt, amelyet a későbbi években sem sikerült kiküszöbölni, bőven jelentkezett még a nyolcvanas években is és nem csak Szolnokon.

A szakszervezeti gyűlés hangadói az igazgató szemére vetették, hogy „a város fiatal-sága és a színház kapcsolata sem kielégítő”, miközben a bérletek zöme ifjúsági bérlet volt, s hogy „rossz az intézmény propagandája”,⁷ miközben a szervezés (ha az említett áron is, de) csúcsra járatta a bérletértékesítést, és az országos sajtó nem hallgatta el a kiemelkedő produkciókat. (Az 1968/1969-es évadról a *Színház* folyóirat második évfolyama négyoldalas elemzést is közölt.) Arra a panaszra pedig, hogy „a színház művészeinek nincs megfelelő, a kultúra javára dolgozó kapcsolatuk a város iskoláival”, illetve arra a kérdésre, hogy „miért nem dolgoznak a színház művészei az iskolai irodalomtanítás eredményesebbé tétele érdekében”,⁸ a válasz minden résztvevő számára nyilvánvaló lehetett: a színészeknek a magas bemutatószámból

⁶ A *Néplap*nak küldött egyik olvasói levél szerzője úgy fogalmazott: „Magam is tapasztaltam, hogy a nem bérletes előadásokon nagyobb lelkesedéssel játszottak a művészek, mert ezekre az előadásokra a valóban érdeklődő néző jött el szívesen és önkaratból.” Cs.J.-né, „Napi postánkból: Hiányzik a közönség iránti szeretet”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 5., 5.

⁷ TISZAI, „Miért? Miért? Miért?...”, 5.

⁸ Uo.

és tájszínházi kötelezettségből fakadó túlterheltsége miatt, amely egyébként az évek óta tervezett stúdió megnyitását is lehetlenné tette. Szintén álkérdésként fogalmazódott meg, hogy „miért távozott el színházunktól az országosan elismert művészek egész sora”,⁹ hiszen a vidéki színházak éppen zajló körzetesítése kapcsán született cikkek világossá tették a tehetséges színészek Budapest felé áramlásának elkerülhetlenségét. Méghozzá abból kifolyólag, amit a debreceni színház igazgatója általános érvényűen fogalmazott meg: „Mert még nincsenek négy-ötszáz ezres művészeti »önellátásra« is képes városaink. Nincsenek még vidéki filmgyáraink, nincsenek vidéki tévéstúdióink, és még ma is 1000 forinttal magasabb a pesti színészek átlagfizetése a vidékieknél (akik pedig a tájolással még missziót is teljesítenek), a jövedelem (hakni) különbségeiről pedig beszélni sem érdemes, mert vidéken nincs mihez hasonlítani.”¹⁰ Generális tapasztalat volt tehát, hogy azok a színészek, akikre felfigyelt a szakma, az első adandó alkalommal elfogadták valamely fővárosi színház szerződötési ajánlatát, s ennek következtében a vidéki színházaknál viszonylag nagy volt a fluktuáció. S az sem szolnoki sajátosság volt csupán, hogy nagynevű színészek, akik kényszerből néhány évadot vidéken töltöttek (a Szigligetiben például Mensáros László, Somogyvári Rudolf, de említhetnénk Mádi Szabó Gábort, Horváth Sándort, Solti Bertalant is), és kimagasló alakításaik nézők sokaságának emlékezetébe égtek bele, távozással olyan hiányt hagytak maguk után, amelyet jószerevével lehetetlen volt betölteni.

A Szigligeti Színház 1971 január végi szakszervezeti ülésén elhangzó negatívumokért tehát aligha lehetett kizárólag az igazgatót felelőssé tenni, a sajtómegjelenésekből azonban egy leszámolási hadjárat lépései körvo-

nalazódnak. Miután a *Néplap* idézett írása a szerkesztőség megjegyzéseként azt is felfedte, hogy „Berényi Gábor igazgató-főrendező közbenjárt szerkesztőségünkben, hogy ez a cikk ne jelenjen meg”, a lap az ötvenes évek retorikájára emlékeztető módon, mintegy belső megtisztulási folyamatként tálalva egy koncepciót, hitet tett amellett, hogy „a színház művészeinek féltő aggodalma, a bontakozó kritikai légkör a biztosítéka lehet színházunk megújulásának”.¹¹ Csakhogy Berényi Gábor két héttel később (kvázi olvasói levélként) lehozott reakciójából és egy abba beszúrt szerkesztőségi megjegyzésből az derül ki, hogy a színház szakszervezeti bizottsága kifejezetten kérte a *Néplap* újságírójának részvételét az ominózus ülésen, valamint részletes beszámoló közlését az ott elhangzottakról. Noha a színház gazdasági osztályvezetője az ülés elején jelezte, hogy a délelőtti próba és a túlzásfólt munka miatt most csak 2-2,5 óra áll rendelkezésre, de a *Fehér akácok* közelgő bemutatója után, február elején szívesen szánnak egy teljes próbamentes napot az évad első felének értékelésére társulati ülés keretei között, a hangadók a *Néplap* asszisztálásával mindenképp ott és akkor, a szakszervezeti tisztújítás után akarták robbantani a jól elhelyezett bombát. Az eseményt összefoglaló, leleplezőnek szánt cikke után a *Néplap* folyamatosan a felszínen tartotta a témát és kétnaponta közölt nézői véleményeket, amelyek jobbára megerősítették az ülésen elősorolt panaszokat és vádakot. (Főleg olyan felvetésekkel, hogy „hiányoznak a jó operettek”, és „gondolni kellene a kevésbé olvasott, egyszerűbb emberekre is”,¹² miközben az évad tíz bemutatójából három nagyoperett volt, vagy hogy mennyire elkelnének ma is az olyan brigádműsorok, amelyeket a színház művészei két évtizeddel azelőtt – a politikailag motivált kultúrák közvetítés hős-

⁹ Uo.

¹⁰ TAAR Ferenc, „Jövő a színházban”, *Hajdú-Bihari Napló*, 1970. febr. 7., 5.

¹¹ TISZAI, „Miért? Miért? Miért?...”, 5.

¹² Cs.J.-né, „Napi postánkból...”, 5.

korában – a Járműjavítóban adtak.¹³) A megszólaló vagy megszólított nézők közül azonban négyen is említik, hogy tetszett nekik a *Macskajáték*, és a *Tótékkal*, a Jókai Anna-darab előadásával együtt pozitív példaként citálják. A friss Örkény-bemutatóra Berényi Gábor is hivatkozott a *Néplap*nak írt levelében – amelyet a lap azzal a kommentárral hozott le, hogy ugyan „a felmerült problémákra nem ad érdemi válaszokat, s állításainak jó részét is vitatjuk, mégis közzétesszük”¹⁴ –, részben úgy, mint „az elmúlt 12 évben bemutatott legjobb, országosan elismert produkcióink” egyikére, részben pedig azon előadásként, amely „pénztári forgalom tekintetében meghaladta minden eddigi prózai bemutatónk bevételét”.¹⁵

Írásában a direktor jelezte, hogy hamarosan társulati ülésen válaszol a taggyűlésen felvetett kérdésekre, amelyre négy nappal később (február 18-án) sor is került, ám itt Berényi már azt is bejelentette, hogy március 1-től a budapesti József Attila Színház főrendezőjeként folytatja pályafutását. „A szolnoki színház új igazgatóját [ekkor] még nem nevezték ki,”¹⁶ ám a következő két hétben sikerült „beugró” direktort találni, akit március 3-án a megyei tanács munkatársa be is mutatott a társulatnak Berényi Gábor elbúcsúztatása után.¹⁷ A nyilvánosságnak aztán egy *Néplap*-cikk mutatta be Vass (született Velczér) Károlyt, frissen kapott Jászai-díja apropóján is, és militáris szóhasználattal úgy jellemezte őt, mint aki „1949-ben állt csata-

sorba”, azóta pedig „szorgalmas közkatona módjára” végzi munkáját.¹⁸ A háromhasábos, konkrétumok nélküli ömlengés akarattalanul is megerősíti, ami más forrásokból tudható: hogy Berényivel, a művész-típusú igazgatóval szemben Vass az a hivatalnok-típusú igazgató volt, akinek megannyi rendezése ellenére sem fűződik egyetlen színháztörténetileg emlékezetes színrevitel sem a nevéhez. 1987-ben bekövetkezett haláláig nagyrészt vidéki színházaknál dolgozott, többnyire vezető pozícióban, minden bizonnyal annak köszönhetően, hogy „már hadifogsága idején a tábor antifasiszta vezetőjeként színházat csinált szinte a semmiből, hadifogoly színházat, hogy fogolytársait szórakoztassa és mulattassa, de főképpen, hogy öntudatukat élessze. Kitűnően megtanult oroszul, hogy aztán nyelvtudását majd itthon eladdig ismeretlen szovjet drámai művek felfedezésében és felfedeztetésében is kamatoztassa.”¹⁹ A Szolnokon töltött tizenhárom hónap alatt abszolválta két rendezése sem hagyott maradandó nyomot, ellenben igazgatói kinevezése lehetővé tette, hogy a különválasztott főrendezői posztot az a Székely Gábor kapja, aki 1968 januári vizsgarendezése óta Szolnokon ténykedett beosztott rendezőként, s hogy 1972. április 1-én, Vass távozása után direktorrá is ő lépjen elő.

A műsorpolitika

Berényi Gábor igazgatása idején

A Székely-rendezte *Macskajáték* évadjának lebonyolítása az abrupt módon lezajlott igazgatóváltás ellenére nem tért el a korábbiaktól, s jól mutatja, hogyan épült fel a hatvanas-hetvenes évek fordulóján egy tipikus szolnoki színházi szezon. Az évadterv a Berényi-korszak arányait érvényesítette, amennyiben „öt igényes prózai mű” mellett „öt

¹³ SZÍNHÁZSZERETŐ, „Nem felejtettem el” (A szerkesztőség postájából), *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 3., 7.

¹⁴ N.N., „Napi postánkból...”, 4.

¹⁵ Uo.

¹⁶ N.N., „Új igazgatója lesz a szolnoki Szigligeti Színháznak”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 20., 5.

¹⁷ N.N., „Társulati ülésen a szolnoki Szigligeti Színházban”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. márc. 4., 3.

¹⁸ VALKÓ Mihály, „Vass Károly Jászai-díjas”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. ápr. 3., 5.

¹⁹ Uo.

színes és változatos programot biztosító zenés darab” szerepelt a műsoron”.²⁰ Szokás szerint operett nyitotta és zárta az évadot: a *Mágnás Miskát* és a *Sybillt* éppúgy Bor József rendezte, mint a *Macskajáték* bemutatóját három héttel követő *Fehér akácokat*. Duna-jevszkij operettjének együgyű cselekményét „a rendező fergeteges ötletekkel töltötte ki [...], ügyes játékokkal tompította a színpadi szerkezet fogaskerekeinek csikorgását, és ahol csak erre mód kínálkozott, főszereplővé tette az amúgy is főszereplő zenét”.²¹ Egyrészt a komponista más műveiből származó színpadi és filmzenékkal dúsitotta fel a muzsikát, másrészt átható iróniával tette idézőjelek közé a történet „naiv, butácska” fordulatait, harmadrészt olyan gegekkel villanyozta fel a színészi játékot, „amelyek minden nagy komikus eszköztárában megtalálhatók, de amelyeket a szereplők itt saját egyéniségükhöz próbáltak igazítani”.²² A három operett mellett Bor nemcsak a *Doktor úr* színreviteléért volt még felelős, de Szakonyi Károly (a vidéki színházakon valósággal végig száguldó) *Adáshibájának* rendezésért is. Ez utóbbi munkája azért nem aratott osztatlan elismerést, mert el akarta kerülni azokat a csapdákat, amelyeket a mű komédia-jellege rejt magában, nehogy azok a szatíra rovására menjenek. A helyi lap kritikusa szerint azonban túlzásba vitte a tartózkodást, és a frissebben pergő második felvonás előtt a vontatott, széteső, feleslegesen részletező első felvonás agyoncsapta a frappáns fordulatokat. A rendező ökonómiája mégis dicseltre talált, hiszen, ha Bor kiaknázt volna a „vérbő, villódzó komédiára” csábító lehetőségeket, nem csak félsikert aratott volna, ám így „a gondolat siklott volna vakvágány-

ra”.²³ A tíz bemutatóból ötért felelős Bor évad végén megkapta a megyei tanács végrehajtó bizottsága újonnan alapított nivódiját, amely a Szigligeti Színházban zajló kiemelkedő munkát jutalmazta, s ez is annak bizonyítékául szolgál, hogy Berényinek és Székelynek elsőrangú társa akadt Szolnokon a zenés szekcióban Bor József személyében. Joggal írta méltatója, hogy „azokért a taposókért, amelyeket az ő »bretli« rendezései kapnak, a legtöbb esetben sem a színháznak, sem a nézőnek nem kell szégyenkeznie.”²⁴ Így az 1970/1971-es évad könnyebb vonalának egyetlen gyenge pontja csak a *Szökés a Sing-Singből* már szóba került produkciója (Fényes Márta rendezése) lett, amely a jó nevű zeneszerző és dalszövegíró ellenére sehol sem került utánjátszásra. A Szombathy Gyula és Hollósi Frigyes kiugró alakításával szolgáló bemutató azonban gond nélkül simult bele a tájra is utaztatott előadások sorába.

A kötelező szovjet darab rendezését ezúttal Berényi vállalta (előző évadban Székely), ám *A delfin hátán* hiába vonta magára a figyelmet magyarországi bemutatóként, egyetlen másik színház sem vette műsorra. A helyi és országos sajtó finoman megfogalmazott kritikái arra engednek következtetni, hogy Leonyid Zsuhovickij műve az állatorvosi ló eseteként mutatta a hazai színházak repertoárját kényszerből alakító, a Magyar Színházi Intézet (1969 előtt Színháztudományi Intézet) stencilezett kiadványaiban tucatjával kiejánlott kortárs szovjet drámák gyengeségeit. *A delfin hátán* is ideológiailag kifundált, a magyar élettapasztalatoktól idegen problémát állít középpontba, banális példázatszerűséggel, a hivatásának élő ember, az igazságért való hadakozás, a felismert tévedés, az önként vállalt következmé-

²⁰ N.N., „Évadnyitó társulati ülés”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. aug. 25., 1.

²¹ Csík István, „*Fehér akácok: A Szigligeti Színház bemutatója*”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 12., 5.

²² Uo.

²³ Csík István, „A »könnyű műfaj« mestere: Bor József”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. máj. 20., 5.

²⁴ Uo.

nyek, a felemelő bukás dramaturgiai sémái pedig a tragédia arisztotelészi elveinek suta, átlátszó alkalmazását szemléltetik. Berényi Gábor színrevitele elsősorban „nagyserű atmoszférája” miatt kapott dicséretet,²⁵ továbbá azért, mert „az emberek és szituációk pszichológiai hitelesítésére törekedett. Ez sikerült is. Az előadásban nincs disszonáns hang.”²⁶ Ez azonban kevésbé kompenzálta a mű szerkesztési hibáit, túlbonyolított cselekményét, olykor szimplán illusztratív jeleneteit, amelyek következtében mozaikokra esett szét és teljességgel erőtlen maradt a dráma.

A *delfin hátán* és az *Adáshiba* mellett egy klasszikus magyar és egy kortárs amerikai darab erősítette még a *Macskajátéknak* helyet adó évad prózai vonalát. A *Csongor és Tündét* vendégként az a Both Béla (1964–1971 között a Nemzeti Színház igazgatója) rendezte, aki még az 1950-ben alakított Színház- és Filmművészeti Szövetség megbízásából, afféle esztétikai revizorként közel húsz éve kísérte figyelemmel a szolnoki színházban zajló munkát, s a *Stuart Mária* színrevitelével már 1962-ben is igyekezett jó példát mutatni. Vörösmarty-rendezése azonban 1971 márciusában már igencsak anakronisztikusan hathatott, tekintve, hogy a Both által először a Nemzetiben 1946-ban, majd két évre rá Szegeden is színre vitt „verses játékot” ismét olyan „romantikus előadásban” állította színre, amely ügyel „a gondolat emelkedettségére és a nyelvi forma elbűvölő, utolérhetetlen szépségeire”.²⁷ A kritikák teljességgel konvencionális előadást sejtet-

²⁵ Csík István, „A delfin hátán: A Szigligeti Színház bemutatója”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. okt. 29., 5.

²⁶ ABLONCZY László, „A delfin hátán: Zsuhovickij darabjának szolnoki bemutatójáról”, *Népszabadság*, 1970. nov. 6., 7.

²⁷ Both Béla szavait idézi V.M., „A *Csongor és Tünde* próbáján”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 27., 3.

nek, és méltatásuk leginkább annak szól, hogy a két címszereplő tisztán artikulálva juttatta érvényre „a nemesveretű verssorok hangulati és gondolati szépségeit”.²⁸ E cél érdekében a rendező a Madách Színházból importált fiatal színészekre, Cs. Németh Lajosra és Szilvássy Annamáriára bízta Csongor és Tünde szerepeit, s dikciójuk nem is hagyott kívánnivalót maga után: „régén hallottunk magyar színpadon ilyen szépen beszélni színészeket”.²⁹ Ha az előadás nem is kínált kifejezetten kortárs színházi élményt, betöltötte művelődéspolitikai feladatát, és a fiatal bérletesek sokaságát szem előtt tartva, akiknek létkérdéseivel aligha találkoztak az Örkény-darabban foglaltak, egyensúlyt teremtett a műsortervben a *Macskajátékkal*. Miként a *Furcsa pár* is, amelyet az egymást zsinórban követő szolnoki és budapesti *Macskajáték*-premierek után, immár újdonsült főrendezőként Székely áprilisban még színpadra állított. Minden bizonnyal tőle származott a bemutató ötlete is, hiszen az évadtervben még az *Amíg összeszoknak* (Tennessee Williams vígjátéka) szerepelt, amelyet időközben cseréltek Neil Simon Örkény által magyarra fordított vígjátékára, hogy a színház „váratlan nehézségei közepette – színészgondok és egyéb tragédiák – szorult helyzetében a közönség csorbítása nélkül teljesíthesse programját”.³⁰ A sajtó nem is tudta a *Macskajátéktól* elvonatkoztatni a *Furcsa pár* előadását, s főként Örkény jelenlétét kereste benne, aki „nem átallotta a darabhoz hozzáadni nyelvi leleményeit, pesties nyelvi fűszereit, s talán még a rá oly jellemző groteszk látásmódból is cseppentve a komédia poharába”.³¹ A kritika rámutatott a pro-

²⁸ Csík István, „*Csongor és Tünde*”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. márc. 12., 5.

²⁹ NEMES G. Zsuzsanna, „*Csongor és Tünde* Szolnokon”, *Színház* 4, 8. sz. (1971), 28–30., 28.

³⁰ V.M., „Új bemutatóra készül a színház”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. ápr. 27., 5.

³¹ Uo.

dukció azon erényeire, amelyek Székely elsőrangú helyzetelemző képességéből adódtak, és ahhoz járultak hozzá, hogy a szituációk „természetes közegéből” nőjenek ki a párbeszéd csattanói, illetve az érzelmekre apelláló mozzanatok helyett az ironikus vonásokra kerüljön a hangsúly.³² Noha ily módon került a vígjáték-rendezés szabványát, a *Furcsa pár* nem lett több jóleső „színpadi iparmunkánál”,³³ amely oly módon is (ellentét)párja lett a *Macskajátéknak* (mind az évadban, mind Székely rendezői oeuvre-ében), hogy egy kortárs külföldi darab előadásában tette plasztikussá két középkorú férfi évődéseit – egyébként hasonló távolságban a magyar (s a kifejezetten szolnoki) célközönség életproblémáitól, mint *A delfin hátán*.

*Vidéki ősbemutatók;
drámaíró és színház kapcsolata*

Ha a gyakorlatilag megbukott *Szökés a Sing-Singből* és a világsikert aratott *Macskajáték* felől tekintünk Berényi Gábor utolsó szolnoki évadjára és tizenkétéves igazgatásának egészére, szemünkbe ötlük a mai magyar darabok, főként az „eredeti bemutatók” favorizálása. 1959 és 1971 között az említettekkel együtt összesen nyolc kortárs magyar színmű került első alkalommal színpadra a Szigligeti Színházban,³⁴ s mellettük számos olyan

³² Vö. Csík István, „*Furcsa pár*”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. máj. 12., 5.

³³ BARNÁ Tibor, „*Furcsa pár* – színpadi iparmunkában”, *Nógrád*, 1971. máj. 19., 4.

³⁴ A *Szökés a Sing-Singből* és a *Macskajáték* mellett az alábbiak (a szerző, a cím és a színlapon szereplő műfaji megjelölés feltüntetésével): Bihari Klára: *Tévedni isteni dolog* (pajzán komédia); Eisemann Mihály: *Nőgyűlölő* (egészen valószínűtlen komédia); Tokaji György: *Madárijesztő* (vígjáték); Bágyoni Attila: *Hogy látva lássanak* (dráma); Fehér Klára: *Csak egy telefon!* (vígjáték); Jókai Anna: *Fejünk felől a tetőt* (színjáték).

darabot is játszottak (a *Pesti emberektől* a *Rozsdatemetőn* és a *Hamletnek nincs igazán* át az *Adáshibáig*), amely nem sokkal korábban máshol vívott ki elismerést. A *Macskajáték* kivételével azonban a szolnoki ősbemutatók egyike sem vált ismertté, nem lett a standard repertoár része, s jobbára azon kommerszek közé tartozott, amelyekkel Székely Gábor nem kívánt foglalkozni: a *Tótékre* is azért esett a választása, mert kvalitásos új darabjuk nem lévén, „a meglévőkből kellett választani”.³⁵ Székely szigorúan fogalmaz, amikor szóvá teszi a rendkívül beszűkült választékot, „mióta a magyar dráma totális létezése megszűnt, mióta az irodalmi művek és a színdarabgyártók műhelyében készült konfekcionált komédiák között egyre nagyobb a szakadék”.³⁶ Szolnokon kétségkívül túltengtek az ilyen komédiák, ám többségük a *Zeitstück* afféle bulvár változataként, a korabeli élet jellegzetességeinek, sőt visszasságainak, tipizált mikrohelyzeteinek és alakjainak bemutatásával magát a hatvanas éveket teatralizálta: a közönség számára ismerős tapasztalatot. A *Fejünk felől a tetőt* kivételével persze kevésbé életbevágó tapasztalatot. Jókai Anna darabja, amely első regényének, a 4447-nek a dramatizálása volt, a szanálások árnyoldalát fedte fel: egy lebontásra ítélt külvárosi házat tárt a nézők elé, amelyet a lakói nem akarnak elhagyni, még ha új, összkomfortos otthont kapnának is helyette, az ebből eredő konfliktus közepete pedig feltárult egy kispolgári család múltja és hányatott élete. „Nem időszerű?” – tette fel a kérdést az egyik recenzens. „Csak Szolnokon, ahol az ósdi, elavult házakat rohamtempóban bontják s helyükön új, tíz-tizenöt emeletes toronyházak épülnek, naponta elő-

³⁵ FÖLDES Anna, „»Életem, pályám meghatározó élménye«: Beszélgetés Székely Gáborral”, in FÖLDES Anna, *Örkény-színház*, 365–386 (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985), 365.

³⁶ Uo.

fordul hasonló családi viszály. [...] Erről is szól a darab, másról is, többről is: egész mai életünk ott feszül benne.”³⁷ A többi ősbemutató ugyan nem szolgált ilyen belátásokkal, ám az ideotextualitásuk (Pavis) hasonlóképpen megkerülhetetlen volt.

Lényeges tendenciát mutat ugyanakkor a Székely által csak „irodalmi műveknek” mondott alkotások színre kerülése ekkortájt Budapesten kívül. A hetvenes évek elejére egyre több alkalommal jött létre neves irodalmárok és vidéki színházak között olyan speciális kapcsolat, amely nagyban emelte a fővároson kívül zajló munka rangját. Egyik interjújában Örkény, akinek Szolnokkal alakult ki ilyen kapcsolata, maga is rávilágított arra, hogy „a magyar íróknak jobb véleményük van a vidéki színházakról, mint a vidéki közönségnek, sőt mint maguknak a színházaknak önmagukról. Erre mutat, hogy Illyés Gyulát Pécshez, Németh Lászlót Veszprémhez fűzik a bizalom szálai.”³⁸ Kevésbé ismert tény, hogy Illyéstől a *Tisztákat* 1969 decemberében a Pécsi Nemzeti Színház hozta ki először, és a pesti bemutatóra csak 1970 októberében került sor – igaz, Várkonyi Zoltán sztárokkal telezsúfolt vígszínházi rendezésében, amely homályba vonta Dobai Vilmos színrevitelét. Németh László *Nagy család* című művének első és második része pedig 1963, majd 1964 őszén a Veszprémi Petőfi Színházban kapott először színpadot, sőt az *Apáczai* és a *Győzelem* ősbemutatójára is ott került sor 1969-ben, illetve 1972-ben (Horvai István és Latinovits Zoltán rendezésében). A *Macskajáték* tehát korántsem az első eset volt arra, hogy „vidéki színház mutat példát a magyar dráma iránti ügyszeretéből”,³⁹

ami a fővároson túli színházi műhelyek formálódásának és hetvenes évekbeli fellendülésének egyik jele volt. Az első nyilvánosság kultúráján belül ugyanis nem Budapesten, hanem vidéken jöttek létre a műhelyszerű színházi munka bázisai – nem külföldi minták nyomán, de külföldi példákhoz hasonlóan. (Pesten főként az amatőr színházi közeg termelt ki műhelyeket, és az Orfeo, az Universitas stb. berkeiben zajló munka csak az 1970-ben alapított Huszonötödik Színházba kerülhetett áttemelésre.) Joggal állapította meg Örkény (nyilván a hivatalos színházi szférát tartva szem előtt), hogy „a vidéki színház lebecsülése – sajnos – úgy látszik valamilyen speciális magyar dolog. Másutt, hogy csak két példát említek, a lengyelországi Krakkóét, vagy a franciaországi Nanterre példáját, ott egy-egy úgynevezett vidéki bemutatónak nemcsak a saját hazájában, hanem az egész világon híre van, a világ odafigyel rájuk.”⁴⁰ Majd a szolnoki *Tótékat* hozta szóba, aminek láttán megtapasztalhatta, hogy a Szigligeti Színház „olyan művészi színvonalon [áll], amitől a »vidéki« jelző egyszerre a legrangosabb dicséretként hangzik”.⁴¹

A *Macskajáték* a *Tótékat* rendező Székely Gábornak köszönhetően került a Tisza-parti városba, és színházi ősbemutatója idejére már mintegy tízéves előtörténete volt más művészeti ágakhoz kötődően. A film médiuma kezdte formálni még a hatvanas évek elején, miután Örkény és Makk Károly két idős festőművész meglátogatásakor szemtanúja lett egy különös macskajátéknak.⁴² (Később, a Pesti Színházi előadás tévéfelvételének szünetében adott interjúban viszont

³⁷ BENKŐ Tibor, „Mostohagyermek-e Szolnok színháza?”, *Szabad Föld* 26, 43. sz. (1970): 9.

³⁸ VALKÓ Mihály, „Válaszol: Örkény István”, *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. jan. 15., 5.

³⁹ KOLTAI Tamás, „A valóság hatékony képmásai: Évadvégi jegyzetek”, *Színház* 4, 6. sz. (1973): 1–4, 3.

⁴⁰ VALKÓ, „Válaszol: Örkény István”, 5.

⁴¹ Uo.

⁴² HARMAT Eszter, „Egy kisregény átköltése: Makk Károly *Macskajáték* című adaptációjáról”, *Apertúra*, nyár (2009), hozzáférés: 2024. 03.31,

<https://www.apertura.hu/2009/nyar/harmat/>.

Örkény azt mondta, saját képzeletének szüleménye a sztori.) A filmterv akkor – minden bizonnyal az írónak a forradalomban való érintőleges részvétele miatti szilenciuma okán⁴³ – nem valósult meg, így az író átalakította filmnovelláját, amely kisregényként a *Kortárs* 1965 júniusi számában, majd egy évvel később Örkény *Jeruzsálem hercegnője* című kötetében jelenhetett meg először. Makk Károly azonban nem tett le a filmről, amely végül 1974-re készült el, és Tóth János operatőrrel dolgozott a forgatókönyvön. Ennek egy változatát ismerte meg Székely Gábor, aki 1963–1968 között színházrendezést tanult a Színház- és Filmművészeti Főiskolán, és Makk negyedéven filmrendezést tanított nekik, egy Hármashatár-hegyi sörözés közben pedig arra kérte diákjait, hogy beszéljessenek a *Macskajáték* szcenáriumáról.⁴⁴ Noha Székely ezt követően elolvasta a kisregényt is, nem vitte magával a *Macskajátékot*, és nem ő emelte át a színházba, hanem Gyurkó László. Gyurkó az adaptáció főszerepeit Psota Irénnek és Törőcsik Marinak kínálta fel, a Huszonötödik Színház életre hívása után pedig annak műsorára szánta, Horváth Jenő rendezésében. Mivel azonban a színésznők különböző okokból lemondtak a szerepről,⁴⁵ s úgy alakult, hogy az újonnan létrehozott színház csupa fiatal színészből állt, Gyurkó letett a vállalkozásról, és egy „oratorikus jellegű vázlatnál” nem jutott to-

⁴³ HUBER Zoltán, „*Macskajáték*”, Alapfilmek, Nemzeti Filmintézet Magyarország, hozzáférés: 2024.03.31, <https://nfi.hu/alapfilmek-1/alapfilmek-filmek/jatekfilm/macskajatek.html>.

⁴⁴ UNGVÁRI Tamás, „Kortársak Örkényről: Beszélgetés a drámák születéséről”, *Színház* 13, 4. sz. (1980): 38–44, 41.

⁴⁵ FÖLDES Anna, „Orbánné hűsége, avagy a *Macskajáték* rétegei”, in FÖLDES, *Örkény-színház*, 134–160, 135.

vább.⁴⁶ Örkény azonban, aki kezdetben nem hitt az adaptálhatóságban – „szerinte ez tiszta epika, ebből nem lehet színház”⁴⁷ –, ekkor már nem engedte el a dolgot, és felidézve a *Tóték* egyik szolnoki előadása utáni legendás autótúrán Székely Gábornak tett ígéretét, hogy ha új darabja lesz, azt a fiatal rendezőnek fogja adni, megkereste Székelyt egy drámaváltozat ígéretével.⁴⁸ Innen indul a szolnoki ősbemutató története, amelyet tehát a *Macskajáték* filmmé és színházzá alakításának több korábbi, elvetélt kísérlete is segített. Az 1970-ben véglegesített darabnak pedig azért is jó helye mutatkozott a Szigligeti Színházban, mert Örkény *Pisti a vérzivatarban* című (1969-ben írt) drámáját a Víg-színház tervezte kihozni – s ezt Örkény még a *Macskajáték* premierje előtt is bizakodva említette⁴⁹ –, ám végül az aczéli kultúrpolitika letiltotta és csak 1979-ben engedte színpadra. (Az előadáson akkor már nagybeteg dolgozó Várkonyi Zoltán még megérhette a tilalom feloldását, az 1976-ban elhunyt Latinovits Zoltán, az első *Tóték* legendás Őrnagya, akinek Pisti szerepét szánták, azonban már nem.) Így az 1970/1971-es évad nem három, hanem csak két Örkény-ősbemutatót hozott, tekintve, hogy a *Macskajáték* előtt három hónappal (1970 októberében) a Nemzeti Színház színre vitte a *Sötét galambot*. E darab azonban nem ott és akkor (pláne nem Egri István színrevitelében) aratott kimagasló sikert, hanem jóval később – Szolnokon, 1985-ben, Ács Jánosnak az Országos Színházi Találkozón és a Színikritiku-

⁴⁶ RADNÓTI Zsuzsa és SZÉKELY Gábor, „Utazások Örkény Istvánnal”, in *A második életmű: Székely Gábor és a színházcsinálás iskolája*, szerkesztette JÁKFAI Magdolna, NÁNYAI István és SIPOS Balázs, 225–238 (Budapest: Ballassi Kiadó–Arktisz Kiadó, 2016), 226.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ FÖLDES, „»Életem, pályám...«”, 368–372.

⁴⁹ Sz.J., „Bemutató előtt: A *Macskajáték* Szolnokon”, *Magyar Hírlap*, 1971. jan. 7., 6.

sok Díján többszörösen nyertes, még Karlsruhéba, egy ötvenes éveket tematizáló színházi szemlére is kijuttatott rendezésében.

Noha a város és a megye előkerül a kisregényben is – a kacagva szaladó Szkallalányok hajdani fotója is Létán készült –, a *Macskajáték* (illetve a *Tóték*) előtt Örkénynek nem volt erős kapcsolata Szolnokkal, a Szigligeti Színház révén azonban lett. Apai nagyapja ugyan Szolnokon élt,⁵⁰ és Örkény egyszer egy teljes vakációt is nála töltött, egyetlen valóságos emléket tudott csak felidézni: „itt láttam életemben először igazi szecskavágót. Kézi hajtású szecskavágót.”⁵¹ A Székely Gáborral kialakult szakmai kapcsolata nem csak a helyi színház és a később fennállásának 90. évfordulóját is egy Örkény-ösbemutatóval ünneplő Szolnok számára bizonyult fölöttébb gyümölcsözőnek, hanem az író számára is meghatározó új emlékeket és mély belátásokat hozott. A színháztörténet anekdotikus vonulatához tartozik az a sztori, amelyet Székely Gábor mesélt el a *Macskajáték* utolsó előtti (immár nyilvános) főpróbájáról, mégis fontos felismerést rögzít. Örkény csak a premier előtti napokban utazott le Szolnokra, addig nem tekintette meg az előadást, ami nem érdektelenség volt a részéről, csak annak elismerése, hogy egy bemutató „megszületésének vannak olyan periódusai, amelyek nem árulhatják el

⁵⁰ Östreich Lipót (1839–1916) fűszer-, gyarmatáru és liszt-nagykereskedést, illetve rum- és likörgyárat üzemeltetett a mai Baross utca és Ostor utca sarkán. A gyárat Nándor fia vitte tovább, akit testvére, a bankár és földbirtokos Oszkár helyett gyilkoltak meg a Lenin-fiúk 1919 májusában. A vörös és fehér terror előkerül a *Macskajáték*ban is: Erzsé és Giza eltérően emlékeznek 1918-1919 eseményeire, és heves szóváltást idéz elő az egyetlen nem értésük abban, hogy apjukat kik is pofozták véresre, kik lőtték le.

⁵¹ VALKÓ, „Válaszol: Örkény István”, 5.

az előadás végleges formáját”.⁵² Az említett főpróbán, amikor Örkény először látta színpadon új darabját, a színházhoz tartozói töltötték meg a nézőteret, és az egyik színész nő házmeesterének négyéves kislánya áhítattal ugyan, de beszélgetésbe kezdett a színpaddal, darabokra törve az épp csak kibontakozó hatást. A szünetben a kislányt hazavitték, „a második rész aztán borzasztó stressz állapotban, de elég jól sikerült”, és Székely szerint

„Pista, azt hiszem, akkor nagyon boldog volt. És mégis képes volt ebben az állapotban is okosan fogalmazni. Holott kétségbeesett volt és halotthalovány, érthetően, mert végül is az ő élete ott volt a színpadon. Azt mondta ekkor: ennél kiszolgáltatottabb műfaj, mint a színház, azt hiszem nem létezik. Íróként, az íróasztalnál, sosem tudtam átélteni ezt a kiszolgáltatottságot. A színház olyan, hogy mint egy kis fiave rebet, úgy kell őrizni, és úgy kell vigyázni rá, mert bármelyik pillanatban elrepülhet.”⁵³

Az előadás adatai

Cím: Macskajáték; *A bemutató dátuma:* 1971. január 15.; *A bemutató helyszíne:* Szigligeti Színház, Szolnok; *Rendező:* Székely Gábor; *Szerző:* Örkény István; *Dramaturg:* Géher István; *Díszlettervező:* Fehér Miklós; *Jelmeztervező:* Jánoskúti Márta; *Társulat:* Szigligeti Színház, Szolnok; *Színészek:* Hegedűs Ágnes (Erzsi, özv. Orbánné), Koós Olga (Giza, Orbánné nővére), Bókai Mária (Ilus, Orbánné lánya), Lukács József (Józsi, Orbánné veje), Gyimesi Palma (Paula, Orbánné barátnője), Bodnár Erika (Egérke, Orbánné szomszédnője), Bárány Erzsébet (Egérke, beugrás), Bángyörgyi Károly (Csermlényi Viktor), Kaszab

⁵² UNGVÁRI, „Kortársak Örkényről...”, 42.

⁵³ Uo.

Anna (Cs. Bruckner Adelaida), ifj. Tatár Endre (Pincér).

Bibliográfia

- ABLONCZY László. „A delfin hátán: Zsuhovickij darabjának szolnoki bemutatójáról”. *Nép-szabadság*, 1970. nov. 6., 7.
- BARNA Tibor. „*Furcsa pár* – színpadi iparmunkában”. *Nógrád*, 1971. máj. 19., 4.
- BENKŐ Tibor. „Mostohagyermek-e Szolnok színháza?”. *Szabad Föld* 26, 43. sz. (1970): 9.
- CSÍK István. „*A delfin hátán: A Szigligeti Színház bemutatója*”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. okt. 29., 5.
- CSÍK István. „*Fehér akácok: A Szigligeti Színház bemutatója*”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 12., 5.
- CSÍK István. „A »könnyű műfaj« mestere: Bor József”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. máj. 20., 5.
- CSÍK István. „*Csongor és Tünde*”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. márc. 12., 5.
- CSÍK István. „*Furcsa pár*”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. máj. 12., 5.
- Cs.J.-né. „Napi postánkból: Hiányzik a közönség iránti szeretet”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 5., 5.
- FÖLDES Anna. „Orbánné hűsége, avagy a *Macskajáték* rétegei”. In FÖLDES Anna, *Örkény-színház*, 134–160. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985.
- FÖLDES Anna. „»Életem, pályám meghatározó élménye«: Beszélgetés Székely Gáborral”. In FÖLDES Anna, *Örkény-színház*, 365–386. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985.
- HARMAT Eszter. „Egy kisregény átköltése: Makk Károly *Macskajáték* című adaptációjáról”. *Apertúra*, nyár (2009). Hozzáférés: 2024.03.31.
<https://www.apertura.hu/2009/nyar/harmat/>
- HUBER Zoltán. „*Macskajáték*”. Alapfilmek, Nemzeti Filmintézet Magyarország. Hozzáférés: 2024.03.31.

<https://nfi.hu/alapfilmek-1/alapfilmek-filmek/jatekfilm/macskajatek.html>.

- KOLTAI Tamás. „A valóság hatékony képmásai: Évadvégi jegyzetek”. *Színház* 4, 6. sz. (1973): 1–4.
- NEMES G. Zsuzsanna. „*Csongor és Tünde Szolnokon*”. *Színház* 4, 8. sz. (1971), 28–30, 28.
- N.N. „Évadnyitó társulati ülés”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1970. aug. 25., 1.
- N.N. „Napi postánkból: Még egyszer a színházról: Az igazgató véleménye”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 14., 4.
- N.N. „Új igazgatója lesz a szolnoki Szigligeti Színháznak”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 20., 5.
- N.N. „Társulati ülésen a szolnoki Szigligeti Színházban”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. márc. 4., 3.
- RADNÓTI Zsuzsa és SZÉKELY Gábor. „Utazások Örkény Istvánnal”. In *A második életmű: Székely Gábor és a színházcsinálás iskolája*, szerkesztette JÁKFAI Magdolna, NÁNYI István és SIPOS Balázs, 225–238. Budapest: Balassi Kiadó–Arktisz Kiadó, 2016.
- SZÍNHÁZSZERETŐ. „Nem felejtettem el: A szerkesztőség postájából”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 3., 7.
- Sz.J. „Bemutató előtt: A *Macskajáték* Szolnokon”. *Magyar Hírlap*, 1971. jan. 7., 6.
- TAAR Ferenc. „Jövő a színházban”. *Hajdú-Bihari Napló*, 1970. febr. 7., 5.
- TISZAI Lajos. „Miért? Miért? Miért? Szakszervezeti taggyűlésen a Szigligeti Színházban”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. jan. 31., 5.
- UNGVÁRI Tamás. „Kortársak Örkényről: Beszélgetés a drámák születéséről”. *Színház* 13, 4. sz. (1980): 38–44.
- VALKÓ Mihály. „Vass Károly Jászai-díjas”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. ápr. 3., 5.
- VALKÓ Mihály. „Válaszol: Örkény István”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. jan. 15., 5.
- V.M. „*A Csongor és Tünde* próbáján”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. febr. 27., 3.
- V.M. „Új bemutatóra készül a színház”. *Szolnok Megyei Néplap*, 1971. ápr. 27., 5.